

המחיתאר דאהוד אל-הנדי דיבר אבו-משאייח' והסכים שאם לא היה נפטר המחיתאר – היה הכפר טנטורה שורד את המלחמה. השיב על כך אבו-משאייח':

אתה יודע, הוא לא היה, הוא כנראה, שאני עכשיו, הוא לא נותן ליזעראני [נעראן – פרחים, חסרי נימוס – קינויים של הצעירים המרדנים בטנטורה, שסירבו להיכנע ליהודים] זה, כל אחד יעשה מה שהוא רוצה. הוא, אני פעם שמעתי אותו, דאהוד אל-הנדי הזה, פעם אמר להם: 'אתם אם תלכו בדרך שלכם ותחריבו את הבית, אני, אני, אני, אז אני עוזב את הכפר אני ומשפחתי. הוא היה, דיברו, מי היה חבר שלי אני? מחמד אבו-גיאמוס, חבר שלי. הוא היה מדבר לי הכול. הוא היה תופס את הכפר טוב, אבל מת. יעני כל האנשים בזמן הזה, התפלאו [אבו-משאייח' אמר בטעות התפלאו] למה היהודים – היילים שלו – גרשו את טנטורה.³²

לפי אבו-משאייח' כול האנשים התפלאו, מדוע תקפו היהודים את טנטורה, שכן החיילים הזרים שהיו בטנטורה לא עשו שום דבר: "אני, יש אחד מן פרייסי, אני אמרתי לו, אני אמרתי לו וגם אולי ידוע שיש חיילים טורים פה."
המתבר: "טוב אז זה ס..."
אבו-משאייח':

אבל מה עשו? מה עשו הסורים האלה. הוא אומר לי. אומר לי לא עשו שום דבר. רק באים, אוכלים טלאים, אוכלים את... שותים...

המחבר: "זהו. מצד אחד הם רק לימדו אותם אמילו, בערב, את מה שאתה אומר."

אבו-משאייח': "כן."

המתבר: "אבל, מלחמה הם לא עשו"

אבו-משאייח': "הם לא עשו."

המתבר: "אני אומר זה לא טוב אם הם היו עושים מלחמה, אבל הם לא עשו מלחמה."

אבו-משאייח': "לא עשו."

המחבר: "אז גם היו, גם לא עשו מלחמה וגם בגללם, מצעם, אפשר להגיד, שהצבא נכנס."

שוב, שאל המחבר את אבו-משאייח' על מה ולמה בוצע הרג כה גדול באנשי טנטורה, האם על פעולות מלחמה שלהם כנגד היהודים או בדומה לזה ואבו-משאייח' השיב כי לא קרה שום דבר חריג עם אנשי טנטורה:

³² ראה: אבו-משאייח' – ראיון אישי ב – 25.7.1997.

362

אבו-משאיח' : "לא לא עשו. מאיפה. טנטורה יש בה אנשים היו במלחמהו לא עשו מלחמה."

ולאחר מכן הוא עוד הוסיף : "טנטורה, אני צריך להגיד לך, מיליון אחוז, אף אחד לא הלך, עשה משחזו."

המחבר : "אוה."

אבו-משאיח' : "רק שופניו יא ח'אלתי" [התרגום לעברית : 'ראי אותי, דודתי?!]. ביום כל אחד לוקח את

הרובה או משחזו והולך, מסתובב בכפר... ואללה לא עשו שום דבר."

המחבר, כדי להיות בטוח שהבין היטב, שאל : "יעני, שיגידו שאני עם נשק, אבל חוץ מזה כלום."

אבו-משאיח' : "בדיוק."

בהמשך סיפר על כך עוד, אבו-משאיח' : "יש אחד, היה רפול, קוראים לו. בא... הוא מן זיכרון-יעקב."

המחבר : "רפול כחן?"

אבו-משאיח' : "כן, כנראה. זה רפול אני מכיר. היה לו בית ב... על יד בית אבו-עיישה. אחד, קוראים לו אבו-

עיישה מטנטורה."

המחבר : "כן."

וסיפר אבו-משאיח' :

וחיה גר איתו, והיו אנשים וחלכים לבית אבו-עיישה, ורפול בבית. וישבו איתו, ושומים ונה וקפח ולא

עשו לו שום דבר. אני הייתי מתפלל על בחור הזה רפול. דיברתי איתו אחרי המלחמות אבל אני

אמרתי לו. "וואללחי", הוא אומר לי, "וואלך, יא ערס [סרסור בערבית], אני ראיתי אותך."

המחבר : "הוא אמר לך?"

אבו-משאיח' המשיך :

כן. אני ראיתי אותך. אמרתי לו : "אבל אתה, למה היית גר עד הזמן הזה בב...". אמר לי : "אבו-עיישה

זה אח שלי." אמר לי : "אם בא יהודים צריכים להרוג את אבו-עיישה אני לא אתן להם, יחרגו אותי

אני, אחרי זה אני - אבו-עיישה."

לאחר מכן, ברצותו לסכם את הקטע הזה אמר אבו-משאיח' : "ותראה, יעני טנטורה היו, אני רוצה להגיד

לך, לא עין עיזאל טנטורה. שום דבר."

אבו-משאיח' נשאל על אפשרות של אירועים נוספים לאחר כיבוש טנטורה. שוב התנהלה שיחה

אודות שמשון, עליו אמר אבו-משאיח' שלא הכירו קודם לכן, ומעשיו לאחר הכיבוש. סיפר אבו-

363

משאי"ח': "אני לא הייתי מכיר אותך. אגיד לך האמת. אני לא מכיר אותך מקודם. הוא בא, אני הכרתי אותך באותו

היום, שמה."

המחבר: "אהה."

אבו-משאי"ח':

הוא לקח אחד, אמר לו: "אתה עוד חי?" אני שכחתי להגיד לך את זה. אה... מסכן, זה, אתה יודע מה זה. אומר לו: "אתה עושה, ח... עצמך שאתה מסכן. אתה לא הרגת אחד יחודי טנקיו, טנק, טנקיו?" היה טנקיו. בבנימית. פה.

המחבר: "טנקיו?"

אבו-משאי"ח': "כן."

המחבר: "זה שם של בן-אדם?"

אבו-משאי"ח':

אני יודע. לא מכיר אותך. תפס אותך מן השדה, מן החוזה שלו, ולקח אותך על השפת הים. לקח את האקדח ונתן לו בראש, לא רוצה, לא יורה. טח, טח, שלושה פעמים. בא רחביה, רחביה אלטשולר, היה מכיר את הבחור הזה והיה עובד אצלו. אמר לו: "עזוב אותך. אמה, אלוהים לא רוצה להרוג אותך אתה צריך? עזוב אותך. סוף. נתת לו שלושה כדורים. קח." הוא לקח את הכדורים [מילכה לא ברורה], טין, טין, טין, שלושה.

המחבר: "באוויר זה ירה?"

אבו-משאי"ח': "באוויר ירה. שמשון, אותו זה..."

לאחר מכן סיפר אבו-משאי"ח' שהבחור הזה, חסיין שמו, היה אחיה של אשת אבו-משאי"ח', שסיפר את תולדותיו לאחר מכן.

בשיחה לאחר מכן הזכיר אבו-משאי"ח' מספר שמות כמו יעקב אל-מחיתאר, רחביה זולמן מזיכרון-יעקב, אשר הפסיקו את הירי בשלב מסוים. את תשבי, עליו נאמר שהיה אחד ממורי הדרך, לא זכר אבו-משאי"ח' שראה בטנטורה. אבו-משאי"ח' סיפר איך הוא הגיע לשפת הים:

המחבר: "א... עכשיו עוד שאלה אחת. כשהתחילו את הירי, אני מבין, האנשים של זיכרון לא היו פה."

אבו-משאי"ח': "לא."

המחבר: "הם הגיעו מתישהו באמצע."

אבו-משאי"ח': "כן."

המחבר : "כשהם חגיעו, אתם איפה הייתם? בבית הקברות או על שפת הים?"

אבו-משאייח' : "אני, עם עבד, מחמד עבד, היינו בבית שלו."

המחבר : "אהח."

אבו-משאייח' : "אחרי זה, יש אחש יש לו אך קוראים את זה, מה שמדברי זה זה..."

המחבר : "דמקול?"

המשיך אבו-משאייח' :

דמקול. מדבר : "כול אחד בבית ייצא מן הבית או אם לא ייצא אנחנו" אני אמרתי לחבר שלי : "בוא,

נצא" אנחנו יצאו מן הבית שזה, וחלכנו כיוון, כיוון הים.

המחבר : "לכיוון הים?"

אבו-משאייח' המשיך :

כן. אני חלכתי כיוון חים עם החבר שלי. וראיתי רחביה אלטשולר, אתה מוצא, אתה יודע מה זה, אמר

לי החבר : "מגיטון [בעבריות : משוגע], מה אתה עושה פה אתה לך, יחריב ביתך?"

המחבר : "החבר שלך אמר לך?"

אבו-משאייח' : "לא. רחביה אלטשולר."

במקום זה נגמר צד ההקלטה בקלטת. ברשימות המחבר נכתב על קטע השיחה זה :

ראיתי את רחביה אלטשולר. רחביה אמר לי לחטלתק כי ידע שאני עובד עם המוסד. היה מישהו בריין

שכבר התחיל לתפוס אותי ורחביה דורגמו : "זה שלנו."

המחבר : "...למה, כי לפי איך שאני הבנתי ממך, בעצם הוא היה, באופן אישי, אחראי בטנטורה על כל מה שקרה."

סיפר אבו-משאייח' :

הוא וגם עוד כמה יחדים מבנימינה, מן זיכרון, אבל זה, בסוף, אתה יודע מה זה, כשהוא עשה מה

שהוא עשה, חם עמדו, אנשים, אמרו לו : "מה אתה עושה, מה, מה אתה עושה, מספיק! עשינו מלחמה

ונגמר ועכשיו אתה הורג אנשים אחרי זה ו "לא" לא נתנו לו.

ובהמשך שאל המחבר את אבו-משאיח' האם ידע או שמע על אירועים נוספים בטנטורה, שלא על שפת הים, באותו הבוקר, ואבו-משאיח' שיחזר, על פי מה שזכר, ברוח הדברים שאמר בפגישה הראשונה, למעט גרסתו שהשתנתה לגבי השעה, אודותיה נאמר משהו לאחר מכן:

המחבר: "...זה במלחמה."

אבו-משאיח': "כן."

המחבר: "לא לא. אתה אומר שגם אחרי המלחמה, נגמר המלחמה, הוא התחיל להרוג אנשים?"

אבו-משאיח': "שמשון."

המחבר: "איפה זה היה זה היה על שפת הים?"

אבו-משאיח': "על שפת הים."

המחבר: "לא בבית הקברות."

אבו-משאיח': "לא."

המחבר: "יש לי גם מישהו שאומר שזה היה בבית הקברות."

אבו-משאיח': "הוא לא צודק. אני בעיניים שלי ראיתי."

המחבר: "יכול להיות שגם פה וגם פה?"

אבו-משאיח': "היה קיר כזה, היה קיר כזה."

המחבר: "איזה קיר זה, של מה?"

אבו-משאיח': "המ...ו."

המחבר: "של איזה בית זה?"

השיב אבו-משאיח':

אני לא יודע לאיזה בית. אבל היה קיר כמו, כמו קיר שלי וגם יותר...שחעמידו אותם, שחעמידו אותם על הקיר, כל אחד אתה יודע מה זה [מילה לא ברורה] שלו? או פנים שלו על קיר [מספר מלים לא ברורה]...

שאל המחבר:

ממה שאתה, ככה ראית, או זוכר, אתה מעלה בדעתך אפשרות שגם היה משוה בחוף, בחוף, כמו שאתה מספר, וחוף מזה היה גם משהו בבית הקברות?

השיב אבו-משאיח':

תראה, היה חרבה אנשים מתפורים, אני לא יכולתי לשאול את הכול, מה, אני לא ראיתי את הכול, אתה יודע מה זה, אני צריך לתגיד לך שאני ראיתי אותו שהוא הורג את האנשים אז אני אמרתי, אני לקח, אני לקחתי ללב, התחננתי על אחד יה...קוראים לו יעקב אל-מחיתאר, מה שאתה מחפש אותו, חיה, סלאם גבר [שתי המלים האחרונות אינן נשמעות ברור], אני אמרתי לו: "אבו-יוסף" הוא אומר לי, איזה מניאק: "עכשיו אנחנו, יעני..."

המחבר: "יעקב אל-מחיתאר היה שם?"

אבו-משאייח: "כן-כן! [אמירה מתמשכת ומוחלטת] היה שם."

המחבר: "ומי הפסיק אותו?"

ענה אבו-משאייח:

יעקב אל-מחיתאר ואלטשולר, רחביה אלטשולר מבנימינה ועוד אחד יהודי מבנימינה או היה מזיכרון, איד, אק השם שלו, עוד חי, אבל השם שלו אני עכשיו לא זוכר. [שתיקה ארוכה וניסיון להיזכר בשם שנשכח] הוא מטל ערניא. זיכרון. משפחה. יואל! יואל ערניא³³

המחבר: "סמסונוב?"

אבו-משאייח: "כן."

המחבר: "אבל יואל סמסונוב או האה חגזול שלו?"

אבו-משאייח: "מן המשפחה, מן ה[מילה לא ברורה] מחדרה. כן. קרוב לו."

המחבר: "כי עכשיו נשאר רק יואל."

אבו-משאייח: "כן. אחים שלו כולם הלכו."

המחבר: "אז זה לא יואל, זה את יותר גדול."

אבו-משאייח: "כן."

המחבר: "אני עם יואל דיברתי אבל אה... יואל בעצמו לא היה שם."

אבו-משאייח: "אתה יודע מה זה, יואל בעצמו לא היה, אני ראיתי אותו בעיניים שלי, מה זה לא היה?"

המחבר: "יואל היה שם, בטנטורה?"

אבו-משאייח: "מי הגיע, לא יואל של חדרה, יואל של בנימינה."

³³ אל-ערניא הוא הכינוי של משפחה סמסונוב בני ערבי אזור זיכרון-יעקב וזאת משום שסבתם של אריה, עמנואל ויואל סמסונוב הייתה בחם הצולעת של משפחת נידרמן אותה השיאו לזלמן סמסונוב מבנימינה ומכיון שהשם סמסונוב קשה לערבים, הורגלו לקרוא לבני המשפחה משפחת אל-ערניא שבערבית הפירוש הוא "הצולעת".

המחבר: "כן, יואל סמסונוב"

אבו-משאיח: "סמסונוב. כן"

המחבר: "כן היה שם?"

אבו-משאיח: "כן, היה שם."

המחבר: "ולא זכרו?"

אבו-משאיח: "מי, הוא עכשיו מטושטש, אם אתה דיברת איתו בזמן הזה."

המחבר: "הייתי אצלו לפני שבועיים-שלושה. הוא"

אבו-משאיח: "כן. הוא, הוא מטושטש קצת."

אמר המחבר:

בוא נגיד אה... כמו שאומרים אצלו בעברית, הוא לא במיטבו עכשיו, נגיד ככה, אבל זה לא שהוא מטושטש לגמרי. הוא.... אק אומרים, הוא בן-אדם שהיו לו ימים יותר טובים מעם. זה בטוח.

אבו-משאיח: "אוהו, אוהו! זה היה גבר בן גבר, אני לא, אני רוצה להגיד לך האמת, בחור כזה - יש, אבל יותר טוב - לא. היה, ככה"³⁴

בקטע השיתח הזה יש לשים לב להתייחסותו של אבו-משאיח אל יעקב אל-מחיתאר. מצד אחד הוא מונה אותו כראשון בין אלה שהפסיקו את ההרג, ומאידך גיסא, בדיבור אודותיו לפני כן, באמירת ה"י-י" המתמשטת בתשובתו כי אכן, היה במקום, כינוי הגנאי שהוא מדביק לו והציטוט הבלתי ברור של מה שאמר יעקב אל-מחיתאר: "עכשיו אנחנו, יעני" נוצר הרושם שיעקב אל-מחיתאר, שעל פי עדותו של אבו-משאיח, היה שם בעת ההרג, יכול היה לעצור את המותרחש קודם לכן ולא עשה זאת אלא רק לאחר זמן. עדות זאת עומדת, כמובן, בניגוד מסוים לדברים שכותב יעקב אל-מחיתאר עצמו, במסמכים המצויים בארכיון זיכרון-יעקב, אשר, מסיבות כאלה או אחרות, אינם מזכירים את המעמד שתיאר אבו-משאיח: או מאחר והדבר כלל לא התרחש או מאחר וליעקב אל-מחיתאר היו סיבות משלו, אותן פירטנו קודם לכן, לא לכלול את הקטע הזה בדיווחיו. אמירה חשובה אחרת בדברי אבו-משאיח היא על דבר היותו של יואל סמסונוב במקום, בעת האירועים, בניגוד לעדותו של סמסונוב בפני המחבר, בה טען סמסונוב כי לא שמע על החיסולים, אם כי הדבר לא היה בלתי אפשרי וכן דיבר על מיון, שהמפתח לו היה, בלעדית,

³⁴ ראה: אבו-משאיח - ראיון אישי ב - 25.7.1997.

בידי יעקב אל-מחיתאר.³⁵ בסופו של דבר עולה השאלה: אם יעקב אל-מחיתאר לא היה מעורב בחיסולים, כפי שיש נטייה לחשוב ולהתרשם, מדוע אומר עליו יואל סמסזנוב, שהיה שם בטנטורה, באותו הבוקר, כי המפתח למיון אנשי טנטורה ל"טובים" ו"רעים" היה בלעזית, בידי יעקב אל-מחיתאר? ייתכן איפה שהתשובה לשאלתנו זו, הנוגעת במישרין ובעקיפין לכל השאלה בדבר אישיותו של יעקב אל-מחיתאר היא, שיתכן שהאיש אכן, היה, בשלב מסוים, מעורב באותו מיון, שנעשה על פי הוראותיו של שמשון משבץ, אך ברגע כלשהו, כשחשב כי חוסלו כל הראויים לחיסול על פי דעתו – עמד על הפסקת ההרג המתוכנן והמכוון. זוהי השערה, המבוססת על החומר שבידינו, בכתב ובעל-פה ואין בה וודאות. גם אין להשערה זו קשר כלשהו עם הריגות נוספות, אם היו כאלה בטנטורה, באותה עת, בחלקים אחרים של הכפר.

בהמשך שינה אבו-משאייח' את גרסתו מן הראיון הראשון לגבי שעת הריגת האנשים. בעוד שבראיון הראשון דיבר על השעה שתיים ועל אחר הצהריים (במשפט בו ציין את המועד אף אמר: "זה היה בערב"), הפעם אמר כי הרגו ב- 9.00 – 9.30, וגם אישר מחדש את המספר של 85, שנהרגו בידי שמשון:

המתבר: "אתה נזכר בעוד שם של מישחו מזיכרון באותו לילה. בעצם זה לא היה לילה. זה היה... יום."

אבו-משאייח': "לא... זה היה יום, כן. בבוקר השכם... בבוקר מוקדם."

המתבר: "מה שאתה זוכר ש... שהרגו אנשים, אחרי המלחמה. באיזה שעה אתה זוכר שזה היה?"

אבו-משאייח': "באיזה שעה הרגו? הרנו כמעט בתשע, ותשע וחצי. אני יודע, זה היה בחיר. כולם ראו."

המתבר: "באור."

אמר אבו-משאייח':

כולם ראו. אתה, אתה, אתה הלכת מפה לנמר. אח של... הוא היה ב... היה בתוך טנטורה והוא ראה

את הכול. מה הוא אמר לך נמר? נמר ואניס.

המתבר: "יתראה, יש ביניהם הבדל. אחד מדבר על 10, אחד מדבר על 85. שהרגו. יעני אחד אומר 85 זה הכול מה

שמתו."

אבו-משאייח': "כן."

המתבר: "כאילו גם במלחמה וגם בזה, ואחד אומר 85 הרגו כך."

³⁵ ראה: יואל סמסזנוב – ראיון אישי.

אבו-משאייח': "וואללה ירו 85. מה אני איתך, אני יכול, אני יכול לשקר עכשיו מה איכפת לי, מי שהלך-הלך, מי שקרח-קרה".³⁶

במהלך השיחה שאל המחבר את אבו-משאייח' לגבי אפשרות ההרג בבית הקברות, עליה העידו כמה מן המרואיינים בפניו. אבו-משאייח' התייחס לעניין זה בדבריו, כאומר שבית הקברות לא כל-כך רחוק מן הים וכי יתכן, כי ההפרדה בין שני המקומות – חוף הים ובית הקברות – איננה כל-כך מוחלטת, כפי שנראה הדבר בבדיקה נוספת. אמר אז אבו-משאייח':

בית הקברות לא כל-כך רחוק מן הים. אם הרגו אנשים, גם חיו הרבה אנשים שמה. חיו הר... אנשים שנכנסים לטנטורה מהכפרים ועושים אוהל וגרים על יד בית הקברות. הרבה אנשים חיו גרים שמה. אני לא יכול לחגוד לך שמי שנהרג משמה אולי חיוגו אותו בבית הקברות. אבל הרבה נהרגו חוץ מן הזה מה שנהרגו אותם על שפת הים.

לאחר מכן, בהמשך, סיפר עוד אבו-משאייח':

אני צריך להגיד לך. בזיק בזמן הזה. אני יצאתי מטנטורה. הלכתי לבית של... שלנו בטול-כרם. אני נשארתי אולי עשרה או שנים-עשר יום. לא אוכל, לא אה... על מה שאני ראיתי בטנטורה. אנשים, יש אנשים, בני [התכוון, כנראה, לומר תדי ולא זכר את השם] [שתי מלים לא ברורות], מלחמה – מלחמה, כבשתם את טנטורה. עלא ראסי [בעברית: על ראשי, במובן של: "מקובל עליי"], אבל למה את ה"תיק, תיק, תיק" יוריסו קרה. קרה מה שקרה. ואתה יודע מה זה, בנימין וילטר [בנימין וילטר – איש שירות הביטחון שהעסיק את אבו-משאייח', על פי דבריו] אולי שלח לי עשר. אמרתי לו אני לא חוזר. ח'לס. מה שאני ראיתי אני לא רוצה. אני לא מסוגל לראות דברים כאלה. אתה יודע מה זה!³⁷

בראיון השני סיפר אבו-משאייח' על כך ששמע מחבר שלו שהשתמשו בעגלות וסוסים, כדי לקבור את ההרוגים בימים שלאחר הקרב. לאחר מכן סיפר על עבודתו ועל סדרי עבודתו עבור שירות הביטחון, על מסירת הדוחות על ידו, מדי שבוע, שבועיים או חודש, בהתאם למצב, על משפחת חסן דיב עיאט, המחיתאר של הכפר ערב אל-ברה, שהיה, בזמנו, ליד קיסריה, שנתאפשר להם במשך השנים להישאר לגור בשטח הכפר, בגין שיתוף הפעולה שלהם עם שירות הביטחון.

³⁶ ראה: אבו-משאייח' - ראיון אישי ב - 25.7.1997.

³⁷ ראה: שם.

370

אבו-משאייח' שסיפר על התערבותם של יעקב אל-מח'תאר, אברההים אל-חלאק וזלמן אל-ערבנגי אישר באזני המחבר כי בירי שהיה בטנטורה אחרי הקרב השתתפו עוד אנשים מלבד שמשון, אך לא ידע לומר שמות או מנין היו, כי לא הכירם. הוא אמר שמי שבאו ברכבת – באו ממקום רחוק. המחבר שאל, כדי לוודא, האם באו ברכבת ואבו-משאייח' אישר זאת שוב, וגם דיבר על שתי ספינות מלאות של תוקפים מן הים. כששאל אותו המחבר לגבי אלה שברחו מטנטורה בדרך הים הסביר שהיו כ – 40 – 50 איש, "כולם קטנים ובחורות" שנחבאו בלילה בין הסלעים והאיים ביים, אשר ברחו משם למחרת.

לשאלת המחבר מה הייתה הסיבה להתנפלות המיוחדת על טנטורה לא ידע אבו-משאייח' לענות. הוא גם אמר שאלמלא יעקב אל-מח'תאר, אברההים אל-חלאק וזלמן אל-ערבנגי - כל הכפר היה הולך.

המחבר ניסה לבדוק עם אבו-משאייח' איך קרה, שהרג כה רב-ממדים כמו זה שהתרחש בטנטורה, על פי העדויות לא התפרסם ונדע בעולם כמו ההרג בדיר-אסין. לאבו-משאייח' לא הייתה תשובה לשאלה זו. הוא ניסה, בקול רם לחשוב על משהו אך לא היה בדבריו משום תשובה לשאלה הבסיסית איך ומדוע נשאר אירועי טנטורה חסויים מן העין משך כ – 50 שנה :

המחבר : "איך לא דיברו על זה בכלל?"

אבו-משאייח' : "אני יודע..."

המחבר : "אם אני מבין נכון, תתקן אותי אם אני טועה, אם אני מבין נכון, בעצם טנטורה ודיר-אסין זה כמעט אותו דבר."

אבו-משאייח' : "בדיוק. בדיוק."

המחבר : "איך דיר-אסין כול הארץ דיברה. כול העולם דיבר, לא כול הארץ, ועל טנטורה, אני לא שמעתי כמעט כלום. מה כמעט כלום? כלום."

השיב אבו-משאייח' :

מה שנשאר מן טנטורה – ברחו. איפה ברחו – ברחו לשטחים. יש חלק נכנס לטול-כרם ויש חלק נכנס ל...אני יודע מה זה... (היה...) מי היה אחראי? המלך עבדאללה במלחמות, הוא היה תופס את הכול. ולא עשה שום דבר, ולא אמרו ולא שמעתי. אני גם לא שמעתי.

לקראת סיום הראיון, ניסה המחבר לחזור לשאלה בעניין ההרג על שפת הים ועל ההתרחשות שם.

המחבר : "...כשאתה אומר שאוזה הגעת לשפת הים."

אבו-משאייח' : "כן."

המחבר: "בשפת הים ירדו"

אבו-משאייח': "היה יריות. בטח היה."

המחבר: "חיו גם ב..."

אבו-משאייח': "היה יריות."

המחבר: "ואתה זוכר באיזה שעה זה היה?"

אבו-משאייח': "אבל לא ערבים יה... יהודים היו. רק יהודים יורים."

המחבר: "חבנתי."

אבו-משאייח': "הגיעו של זיכרון, נכון, אמת. של בנימינה הפסיקו, הפסיקו את כל האש."

המחבר: "בערך באיזו שעה זה היה?"

אבו-משאייח': "מה זה בערך באיזו שעה?"

המחבר: "הזיכרונים והאלו מבנימינה בערך מתי הגיעו?"

אבו-משאייח': "היו, ככה, בבוקר השכם, ככה בחמש וחצי, ככה, שש."

המחבר: "בחמש וחצי - שש הזיכרונים כבר הגיעו?"

אבו-משאייח': "כן."

המחבר: "ואו נמר הירי?"

אבו-משאייח': לא הגיב ושתק.³⁸

ייתכן שהשעה המוקדמת של כניסת אנשי זיכרון-יעקב ובנימינה, המתוארת על-ידי אבו-משאייח', באם, אכן, נכונים הדברים, מסבירה, בין היתר, את השינויים שחלו בהתנהגותם של אותם השלושה - יעקב אל-מח'תאר, אלטשולר וסמסונוב - במיוחד הראשון שבהם, יעקב אל-מח'תאר, שמלכתחילה תוארו כמשתפי פעולה עם שמשון ולאחר מכן מופיעים כאלו שהפסיקו את ההרג. זוהי, בהחלט, אפשרות, המצביעה לפנינו על סדר האירועים שהתרחשו בטנטורה באותו היום.

כאשר נשאל אבו-משאייח' על אנשים נוספים בג'יסר א-זרקא, שהיו בטנטורה בעת האירועים הזכיר את בני משפחת ג'רבאן ואת בני משפחת אבו-נדא. לגבי בני אבו-נדא סיפר אבו-משאייח' כי זהדי סוליימאן אבו-נדא, שחי בג'יסר א-זרקא - נפטר, באותה שנה בה עלה לחאגי למכה, בעוד אחיו המבוגר יותר, סברי - חי בפרידיס עד היום. לאחר מכן התברר כי בדיוק ההיפך: זהדי חי וקיים בג'יסר א-זרקא ואחיו, המבוגר ממנו, סברי, שהיה בפרידיס, נפטר. לגבי ילדיו של זהדי אמר

³⁸ ראה: שם.

אבו-משאייח' כי הם צעירים ולא ידעו לספר שום דבר. אחרי שדיבר על בני אבו-נדא, וכי סברי הוא זקן ולבטוח זוכר מה היה, אמר אבו-משאייח':

וואללה, אני לא יודע, אולי הוא יכחיש לך. אני לא יודע מה הוא אומר. הנה, אני עכשיו, אמרתי לך, אבל אני מפחד, שיהיה לי משהו אחר-כך...

המחבר: "משהו".

אבו-משאייח': "משהו".³⁹

אבו-משאייח' הודה כי הוא מפחד. ייתכן שפחדו נבע מחשש מפני אנשים שהיו באותה עת בטנטורה, וזכרו, אולי, את חלקו באירועים באותו יום ואולי גם מתוך סיבות אחרות. עדותו של אבו-משאייח', אותה סקרנו בהרחבה – חשיבות רבה לה, הן בגין מעמדו המיוחד של האיש, שהיה משתף פעולה פלסטיני, הכיר חלק מן ההתרחשויות משני צידיהן, מה שמקנה לדבריו זווית ראייה מיוחדת ובלתי שגרתית, והן בגין עדות הראייה של האיש, לגבי השתתפותו האישית של משבץ באירועים, למרות אי ההתאמה הבולטת לגבי השעות השונות עליהן מסר אבו-משאייח' בראיון הראשון ובראיון השני. קשה לדעת מהו מקור ההבדל הזה, הבולט בין שני הדיווחים. ייתכן שגם לזמן שחלף, כ- 50 שנה, ישנה חשיבות מבחינת הדיוק שבזיכרון, אך גם הסתירה הזו, הבולטת ביותר בין שני הראיונות, אין בה כדי לערער, בסיסית, את תוכנו העיקרי, המתאר את מה שהתרחש בטנטורה לאחר כיבוש הכפר.

נגייה חסן אל-איוב אעמר (אם-מחמוד)

נגייה חסן אל-איוב אעמר הייתה בת 21 בעת הכיבוש של טנטורה. השיחה עמה התקיימה בערבית. השיחה עם נגייה נפתחה בכך שסיפרה על בחורה אחת, עליה אמרו, כי החיילים אנסו אותה. כשנשאלה לשמה אמרה כי אינה זוכרת את השם וכשנשאלה לשם משפחתה – אמרה שלא יהיה זה יפה אם תאמר את שם משפחתה של הבחורה. היא עצמה לא ראתה את המקרה, כי לדבריה לקחו אותה, יחד עם האחרים לשפת היס. במהלך השיחה חזר שוב נושא הבחורה שנאנסה אך

³⁹ ראה: אבו-משאייח' – ראיון אישי, 4.4.1997.

נגייה התעקשה ואמרה שאינה יודעת את שמה ולכן לא יכלה לדבר אוזוניתה. מלווהו של המחבר, פתחי מחמוד טנגיי (אבו-מחמד), ניסה לשאול אותה :
 אבו-מחמד : "אמרו, סיפרו, אחת שקוראים לה בהייה. הוא רוצה להיות בטוח תאם זאת היא או שאולי יש נוספת."
 השיבה נגייה :

אני לא יכולה להעיד. אני לא יודעת-מה שמה ולא יכולה להעיד. אסור. מה, שאעיד על משהו שלא ראיתו אני חאגיה ולא אוכל להעיד, יא אבו-מחמד.

לאחר מכן, בהמשך, הבהירה כי אכן שמעה, אך לא ראתה :
 נגייה : "אני שמעתי. מה ששמעתי היה נכון. אבל לא ראיתי."

המחבר : "טוב, אף אחד לא ראה."

נגייה : "אני שמעתי את זה, האמת."

המחבר : "מה שהבנתי, שלקחו אותה וזרקוה אתר-כך, אף אחד לא ראה."

נגייה : "לא יודעת, אבל אני, כשיצאנו..."

המחבר : "את לא היית שם?"

ענתה נגייה :

אני הייתי שם, אבל אני לא ראיתי אותה ולא ראיתי. היה לי תינוק בן 40 יום על הידיים... והיה לי בלגן איתו. הייתי מרוגזת ולא יודעת מה לעשות עם הילד ולא שמוני לב לכל דבר.⁴⁰

ובאותה הזדמנות הבהירה נגייה כי בעת כיבוש טנטורה היא הייתה אם לשלושה ילדים. לגבי כיבוש הכפר והמאורעות באותה עת ניהל המחבר את השיחה עם נגייה בעזרת אבו-מחמד. מאחר ונגייה, באופן בולט במיוחד, הדגישה בדבריה שוב ושוב שהיא מספרת בדקדקנות מרובה מה היא ראתה במו עיניה ומה מתוך מה שהיא מספרת היא רק שמעה, אך לא ראתה, ראינו לנון להביא חלקים שלמים של תמליל השיחה עם נגייה, כמעט במלואם, עם השמטות קלות ביותר :
 המחבר : "עכשיו, מה את זוכרת מליל הכיבוש?"

אבו-מחמד : "עני, כאשר כבשו, באותו הלילה מה קרה לנפירים! כמה הרגו! כמה זה."

ענתה נגייה :

⁴⁰ ראה: ראיין אישי של המחבר עם נגייה, חסן אל-איוב אעמר (אם-יוסף) ב - 17.5.1997.

נכנסו לכפר, נכנסו לכפר, התנגדו לו. הרגו בו. הרגו בו מכול הכיוונים, ונכנסו לכפר מכול הכיוונים והרגו. נכנסו לאמצע הכפר, הרגו את הגברים בתוך הכפר, ועברנו, מאמצע הכפר לקחו אותנו מתוך הכפר אל הצד המזרחי.

אבו מחמד : "לחוף הים"

נגייה : "קודם היינו לחוף הים."

אבו-מחמד : "כמה ימים נשארנו?"

נגייה : "יצאנו, תגיד משעה חמש, נשארנו עד שעה שתיים על חוף הים."

אבו-מחמד : "כל הנשים?"

נגייה : "כל הנשים והגברים."

אבו-מחמד : "ככה סיפרה צבחה גם היא?"

השיבה נגייה :

אלה שאספו אותם. את מי שמצאו בכפר, אספו. את הגברים לחוד והנשים לחוד. אחר כך לקחו אותנו לכיוון בית הקברות. שם, ליד בית הקברות.

המחבר : "רגע."

אבו-מחמד : "ליד המסגד."

המחבר : "חכה רגע. בשעה חמש בבוקר יצאתם מהבית?"

נגייה : "כן. יצאנו מהבית בשעה חמש בבוקר."

המחבר : "לאן?"

נגייה : "לאמצע הכפר, אמצע הכפר, ליד הים. ליד החוף."

המחבר : "לאמצע הכפר או לחוף הים?"

נגייה : "יוחרי אמצע הכפר קרוב לחוף הים, על יד ביתו של חאגי מחמוד."

אבו-מחמד : "כן, כן."

המחבר : "הייתם שם כל הכפר?"

נגייה : "כן. כל האנשים."

המחבר : "גברים, נשים, ילדים?"

נגייה : "נשים, ילדים והכול. כולנו היינו שם. הגברים בצד והנשים והילדים בצד. מי שהיה איתה ילדים."

המחבר: "יעני, אפשר להניד בערך בשעה שש בבוקר חייתם כולכם על חוף הים!"

נגייה: "כן."

המחבר: "עד איזה שעה?"

נגייה: "עד השעה שתיים, אחת, שתיים.... בדיוק."

המחבר: "ליד החוף?"

נגייה: "ליד הים."

המחבר: "אחר-כך מה קרה?"

נגייה: "אחר-כך לקחו אותנו ליד בית הקברות." לאחר בירור קצר לגבי המילה מגיאני (בית קברות

בערבית) המשיכה נגייה: "והביאו אוטובוסים והעמיסו אותנו ורצו להז... הוציאו אותנו מהכפר."

המחבר: "באיזו שעה?"

נגייה: "אולי בשלוש."

המחבר: "בשלוש?"

נגייה: "כן, בשלוש."

המחבר: "כשהלכתן או הלכת מחוף הים לבית הקברות ראית משהו?"

נגייה: "כן. כשעברנו ראינו את ההרוגים. הגברים היו מושלכים בדרך מתים."

המחבר: "בדרך?"

נגייה: "כן, בדרך, הרוגים. אל-עבד אל-דסוקי, סלמאן, אח של סוריה [השם האחרון לא ברור]"

אבו-מחמד: "אמרו לו שהיו אנשים שהעמידו אותם וירד בהם."

נגייה: "כן. משפחת אבו-צפיייה - כולם. הוציאו אותם וירד בהם באמצע הכפר."

אבו-מחמד: "זה לא אלה שאחד מהם היה..."

נגייה: "כן, עיסא אל-חמדאן הרגו אותו על המדרון. אבל את אחיו וילדיו הרגו באמצע הכפר."

המחבר: "רק גברים או נשים גם כן?"

ענתה נגייה:

ונשים. אישה הייתה הרונה מושלכת בדרך. ראינו אותה בדרך לחוף הים. הייתה אישה וגברים היו ארבעה-חמישה הרוגים בדרך, ראינו אותם. ראינו אותם, יעני. לא שמישהו סיפר לנו! אני ראיתי אותם במו עיני. אני ראיתי אותם במו עיני.

המחבר: "מי הם היו?"

ענתה נגייה:

אחד שמו עבד אל-דסוקי, ועיסא אל-דסוקי, וסלמאן, מה שמו, ממשפחת, סלמאן מרעי, מפרדיס,
חיה בכפר אצלנו, ואחר-כך עז אל-חאג'.
המחבר:

בדיון קצר האם עז גבר או אישה הסבירה נגייה שזו הייתה אישה, אחותו של דאהוד אל-חאג',
המחבר:

המחבר: "אחותו [של המחבר] הרגה ברחוב!"
נגייה השיבה:

כן, ברחוב... וסועד אל-פילו נהרגה בביצה, סועד, אשת מחמד אל-פילו... [מתעכבים מעט בגין השמות
שהמחבר רצה לדעתם בדיקנות] אחר-כך כשהובילו אותנו באוטומובילים...

המחבר: "עוד שמות את זוכרת?"

נגייה: "כן, כן."

אבו-מחמד: "אחר-כך השמות."

נגייה: "כשהובילו אותנו באוטומובילים, ליד הכניסה היו מצטפא אבו-גי'מוס ומחמד אל-אחסאן."

אבו-מחמד: "זה ליד בית הספר."

נגייה: "כאן. לא הייתה תאנה ליד השער ליד הותאנה היה הרוג מחמד אל-אחסאן." ושוב – ביזור קצר של

המחבר, לוודא שהבין נכון את דברי נגייה.

המחבר: "והיו עוד אחרים?"

נגייה: "את אלה ראיתי. אחר-כך בכפר היו הרוגים. ממש בתוך הכפר."

אבו-מחמד: "אלה היא ראתה, אבל ההרונים הרבים בתוך הכפר היא לא ראתה. שם מתו הרבה."

נגייה: "כן. לא ראיתי אותם. הרבה אנשים מתו בתוך הכפר. לא ראיתי אותם."

המחבר: "אבל מרחוק, את ראית הרבה הרוגים?"

ענתה נגייה:

אני לא ראיתי אותם, אבל סיפרו לי עליהם. מי שהלכו מפה, לקחו גברים מפרדיס, מפה, גברים,
לקחו והלכו, אספו אותם מהכפר, חפרו להם קבר וקברו אותם. מוטה אל-חמדאן, מחמד אמין.

אבו-מחמד: "אני הגעתי מאוחר יותר. הגעתי נשאר רק שניים-שלושה."

נגייה: "אהה. אתה יודע, כולם. אלה אני לא ראיתי אותם אבל סיפרו עליהם."

אבו-מחמד : " אבל המשפחה הזאת שצינית, תאגיה, אלה שהלכו כולם..."

נג'יה : "משפחת אבו-צפייה."

אבו-מחמד : "משפחת אבו-צפייה. כמה יעני [מילה לא ברורה]"

נג'יה : "מחמד אמין ומוסא, וחיליל ו..."

המחבר : "איזו משפחה? משפחת?"

נג'יה : "משפחת אבו-צפייה."

אבו-מחמד : "משפחת אבו-צפייה."

המחבר : "אבו-צפייה."

נג'יה : "ותופיק"

המחבר : "מי היה?"

נג'יה : "תופיק."

המחבר : "תופיק."

ואז שאלה נג'יה האם רשם המחבר את מחמד ומוסא ותופיק, והוסיפה גם את רפיק.

המחבר : "כולם אחים?"

אבו-מחמד : "משפחה אלה. משפחת אבו-צפייה."

נג'יה : "כן. מוסא ומחמד אחים, ורפיק ותופיק אחים."

אבו-מחמד : "זו כולה משפחה..."

אמרה נג'יה :

...וחיליל וסלימאן, ואחמד סלימאן, ומצטפא סלימאן ומוסא אבראהים ועיסא חמדאן [מנסה להיזכר בעוד

שמות בני משפחת אבו-צפייה ואומרת]: שכחתי אותם. שלושה עשר. שלושה עשר גברים, יא בן-אדם,

המשפחה הזאת נרצח ממנה, צעירים בשיא חייהם...

המחבר : "שלושה עשר מאותה משפחה?"

נג'יה : "מאותה משפחה, שלושה עשר. אבל שכחתי אותם. אלה שצינתי זה אלה שזכרתי, יעני."

המחבר : "את ידעתי כמה הלכו שם?"

נג'יה : "מאיפה אדע?"

אבו-מחמד : "יעני."

המחבר : "בידך."

נג'יה : "הרבה הלכו. אני לא יודעת כמה הלכו."

אבו-מחמד : "100, 200, 300"

השיבה נגיה :

אלוהים יודע. 100 פחות, יותר. אני יודעתו משחו כזה. הרי הלכו הרבה אנשים מן הכפר. הבן של...
מה שמה, הבן של אל-חלביה, עבד אל-עזיז. מרוב שהלכו הרוגים מהכפר, ילדי חיליל זסוקי, נמר
וסלים, וסלים אבו שוקור, זכרנו לברכה, מה כבר אוכל לספור לך!

אבו-מחמד : "יש, יש 150."

נגיה : "יש 100, יש 100. יש 100 - 150 הלכו הרוגים מהכפר."

אבו-מחמד : "150"

נגיה : "יש 100-150, אלוהים יודע."

אבו-מחמד : "אלוהים יודע. כמה את חושבת לקחו לשבוי מעט לקחו."

נגיה : "הרגו אותם, הרגו אותם באמצע הכפר."⁴¹

בשלב זה של השיחה ניסה המחבר, שוב ללא הצלחה, לברר מחדש את זהות הבחורה שנאנסה,
ואז, כאשר לא צלח הדבר חזרה השיחה למה שזכרה נגיה מן האירועים.

המחבר : "עכשיו, כשהגענו לבית הקברות מה ראית שם? ראית משהו?"

נגיה : "ראיתי את הצבא. הצבא כיתר אותנו ורצה... ובאמת הצבא רצה..."

אבו-מחמד : "לקחת אתכם?"

נגיה : "רצה להתעסק עם הנשים. אבל הנשים התנגדו. הן היו חזקות. לא יכלו, עניי, ל..."

אבו-מחמד : "לא, כוונתו הוא ש..."

נגיה : "זה מה שראיתי. לא יודעת."

אבו-מחמד : "שהיו מפשיטים את הנשים מחזרב שלהן ולוקחים."

נגיה : "כן, כשהיינו על חוף הים."

אבו-מחמד : "כן. זה."

נגיה : "הביאו שתיים והן הפשיטו את הנשים. היו ממששות."

המחבר : "מלפני שהביאו את ה..."

נגיה : "כן. לפני שהביאו אותנו לבית הקברות, על חוף הים הביאו שתיים."

המחבר : "רגע. תחילה, כשהתחילו את החיפוש, התחילו הגברים לחפש על הנשים או לא?"

נגיה : "לא. הביאו שתי נשים."

⁴¹ ראה: שם.

המחבר: "מן ההתחלה!"

ענתה נגיה:

כן. הנשים בהתחלה. הנשים בהתחלה. אני לא ראינו אותן הגברים כשחיפשו עליהם, אבל חיפשו עלינו. כשמצאו זהב - לקחו, מצאו כסף - לקחו. המון, המון זהב וכסף לקחו מן הנשים. אימאליה כמה לקחו! אימאליה! אחר כך חיפשו על הגברים או לא, אינני יודעת.

אבו-מחמד: "במאה אחוזים. היו מפשיטים אותם לגמרי."

נגיה: "סלים אבו-שוקור זכרונו לברכה היה בין הגברים, הוציאו אותו. את זה ראינו. קשרו את ידיו עם הזיקט שלו

כד."

המחבר: "מי?"

ענתה נגיה:

סלים אבו-שוקור. סלים אבו-שוקור. קשרו אותו בזיקט שלו ולקחו אותו וירו בו בבית דודה של מאי אחסאן, דרומה. בתוך הבית.

המחבר: "רגע, רגע, אני לא בטוח שהבנתי טוב. תוליכו אותו קשור עם הידיים מאחורה."

אבו-מחמד: "הוא בין אנשים, לקחו אותו וקשרו אותו עם הזיקט שלו, לקחו אותו לבית רחוק מהזהב והרגו אותו

שמה."

המחבר: "כי למה?"

אבו-מחמד: "מה הייתה הסיבה?"

נגיה השיבה:

כי אמרו עליו שהוא הלך והביא נשק לכפר. הלשינו עליו. חלשינו עליו, על המסכן. אשורו חיאת, היא דודה שלי, אחות של אימא שלי.

המחבר: "אני רוצה להיות בטוח שהבנתי."

אבו-מחמד: "הבנתי"

המחבר: "לא בטוח. אני הבנתי שלקחו אותו עם הידיים קשורות מאחור"

אמר אבו-מחמד:

אמרו שהוא היה מביא נשק לכפר מלפני המלחמה. אז מי, מי, מי אמר מי ה... מי האנשים שהיו שמה? אמרו להם זה בן-אדם שחיה מביא נשק להם.

נג'יה : "היו שניים, זרים, שבאו עם הצבא עם הפנים מכוסים."

המחבר : "אה, שניים עם פרצוף מכוסה יעני?"

נג'יה : "כן."

המחבר : "זאת אומרת שזה יכול להיות שהיו מ...בני ערבי?"

אמר אבו-מחמד :

הם אמרו זה היה ככה וזה היה ככה, וזה היה הורג והיה, יש לו נשק אה, אני יודע, ו...בטח מהכפר, שמעתי שאבו-חלמי...אמר מוה שהיה.

נג'יה : "זה לא מן הכפר."

אבו-מחמד : "זה לא..."

נג'יה : "לא. לא מן הכפר. כפר אחר."

אבו-מחמד : "באמת?"

נג'יה : "כפר אחר. לא, לא מן טנטורה. כפר אחר. אחר-כך בבוקר, מן ערב אל-ברא, אחר."

המחבר : "אלה שהכירו את האנשים, הלכו ככה?"

נג'יה : "כן."

המחבר : "הם לא היו מן הכפר?"

נג'יה : "לא. לא היו מן הכפר."

המחבר : "מאה אחוזים?"

נג'יה : "כן. מאה אחוזים. לא מן הכפר. זרים."

חילופי דברים.

המחבר : "אבל מי הם היו - אתם לא יודעים."

נג'יה : "לא. הם"

המחבר : "זה היה ביום, לא?"

נג'יה : "כן. ביום. ביום."

המחבר : "הכירו אותם אנשים?"

נג'יה : "לא הכירו אותם. אנשי הצבא הכירו אותם..." וכאן הסבירה נג'יה למחבר על רעולי הפנים שבאו

לבושים בבגדים אזרחיים.

המחבר : "אבל הם לא עשו את זה כדי לקחת רק אים אחד. לא כן?"

נגייה : "כן. כן. לא..."

המחבר : "הלכו מאחד אל השני, לא?"

נגייה : "לא. רק אליו."

המחבר : "רק אליו?"

ענתה נגייה :

כן. רק אליו. לא יודעת על אחרים אם לקחו או לא. זה, אני ראיתי רק אותו. אני ראיתי כשלקחו אותו. היינו על שפת חים ולקחו אותו...

המחבר : "בודאי לא הביאו אותם בשביל אחד! הביאו אותם בשביל הרבה"

אבו-מחמד : "כן, אבל היא ראתה רק אחד."

נגייה : "זה מה שאני ראיתי. אני מדברת על מה שראיתי. שאזכר על מה שלא ראיתי"⁴²

איננו יכולים כיום לדעת בוודאות אך בהחלט ייתכן שכאשר אמרה נגייה שהמזהים מכוסה הפנים היו מן הכפר ערב אל ברה, שאחד מהם היה צאלח אבו-משאייח, שהעיד על עצמו שפניו היו מכוסים באותו מעמד של זיהוי האנשים, בו השתתף. יש, כמובן, להעריך ולכבד את יושרה של נגייה, אשר סיפרה על מה שראתה, וסירבה, מספר פעמים, במהלך הראיון, לדבר על מה שלא ראתה, אך העובדה שנגייה, שהייתה עם הנשים והילדים, עסוקה עם שני ילדיה הקטנים ועם התינוק בן 40 הימים בזרועותיה לא ראתה - לא אומרת ולא כלום לגבי השאלה אם שני מכוסה הפנים זיהו עוד גברים בטנטורה מלבד סלים אבו-שוקור, כפי שלא ניתן להגיע למסקנה כלשהי לגבי הגברים האחרים שראתה נגייה בעיניה.. הנחת היסוד היא, שבמקרה של הונקפה על כפר, לא מביאים אנשים לזיהוי כדי לתפוס בכפר כולו אדם אחד בלבד, כי אם באים עם רשימות מוכנות, כפי שעלה מעדויות אחדות של מרואיינים, מבין הגברים דווקא, ויש לשער, שזה היה המצב גם במקרה שלפנינו, כאשר הזיהוי העיקרי נעשה בשעה שהגברים היו מרוכזים בנפרד. יש לציין שגם על חיסול בני משפחת אבו-צפיייה, עליו סיפרה נגייה שבוצע באמצע הכפר, איננו שומעים מנגייה כי הייתה נוכחת במקום המעשה, פיזית. בכל זאת - על חיסול בני משפחה זו, דיברו רבים מן המרואיינים, מתוך ידיעה ברורה וחזקה.

הערה נוספת שראוי להעיר בעקבות חלק זה של עדות נגייה היא לגבי שוד התכשיטים וחפצי הערך שבוצע על כל מי שעזב את טנטורה בטרם צאתו. החלק הזה בסיפורה של נגייה הוא, כמובן מראייה והתנסות אישית באותה חוויה משפילה של חיפושים אישיים שהיא עברה יחד עם כל

⁴² ראה: שם.

382

הנשים, הזקנים והילדים שהועברו לפרידיס באותו היום. זוהי עדות חזקה ביותר, אחת מאלה המצויות בידינו, הנמצאות בניגוד מוחלט לפקודות המפורשות שניתנו לחיילים בכל הדרגים, הן על פי עדות מפקד הגדוד בנץ פרידן והן לפי הדו"ח הכתוב של בלחוביץ, סגן מפקד פלוגה א' וכן רבים אחרים מן המרואיינים היהודים האחרים בעבודה זו, בנושא שלל, שרד וביזה של רכוש, כסף מזומן, תכשיטי זהב וכסף וכן חפצים אישיים בעלי חשיבות אישית לבעליהן. על פי נגייה – כל אלו הותרמו ונאספו באופן שיטתי ומדוקדק עד כי אנשי טנטורה יצאו מכפרם לבושים בבגדיהם לגופם ותו-לא, בניגוד חריף למה שניסו אנשי "אלכסנדרוני" בכלל ומפקדם פרידן במיוחד, לצייר ולשוות לדמויותיהם, בראיונותיהם עם המחבר.

בהמשך שאל המחבר את נגייה על מה שזכרה וראתה מן הזמן שהייתה בבית הקברות, בטרם עלו הנשים, הילדים והזקנים על האוטומובילים והובלו מכפרם טנטורה לפרידיס:

המחבר: "בבית הקברות עצמו, ראית משהו! גברים חיו שם, חיילים!"

השיבה נגייה:

כן. היו חיילים. חיו מביאים את אלה שהרגו אותם ומשליכים בבית הקברות. ליד בית הקברות זרקו אותם. זה ראיתי. הניאו את אבן חסן אל-עמורי וחסן אל-עמורי והביאו את בעלה של דחתי והביאו אנשים רבים, קב... זרקו אותם שם.

המחבר: "באותו הזמן חפרו או מה?"

נגייה: "לא. השליכו אותם וזהו. לא קברו אותם באותו הזמן."

אבו-מחמד: "שמו אותם שם, ליד בית הקברות ואחר כך באו וקברו אותם."

נגייה: "למחרת באו וקברו אותם."

אבו-מחמד: "היה יעקב אל-מחוטאר מסתובב איתם."

המחבר: "זה היה בשעה שתיים ביום, בערך."

נגייה: "כן. ביום, ביום."

המחבר: "ובשעה שלוש יצאתם החוצה לפרידיס?"

נגייה: "כן. הוציאו אותנו בשעה שלוש לפרידיס."

המחבר: "את שמעת יריות בדרך?"

נגייה: "יריות?"

המחבר: "היו יורים?"

נגייה: "כן. היו יורים היהודים. היו יורים."

המחבר: "כל הזמן!"

השיבה נגייה:

כל הזמן. יצאנו מהבית והיריות היו כמו גשם. כמו גשם היריות היו. הקלעים עברו בין רגלינו, ליד ראשינו, לצדדינו... לא ידענו איך נעבור כאשר יצאנו מבתינו.

המחבר: "כל הזמן!"

נגייה: "כן. כל הזמן. עז' שעלה הבוקר, עד שנהיך העולם..."

אבו-מחמד: "באיזה שעה נכנסו לכפר, חאג'ה?"

נגייה: "אולי נכנסו לכפר בערך..."

אבו-מחמד: "הם התחילו אולי בשעה שתיים-עשרה בלילה."

נגייה: "שתיים-עשרה, אחת, ככה בלילה. כן. הלכנו עד השעה.... נשארו עד השעה שמונה, לשעה...."

אבו-מחמד: "עד שיכלו להיכנס אליה."

נגייה: "כן. עד שיכלו להיכנס אליה, עד שעה שמונה, שעה...." ולאחר הערה נוספת של אבו-מחמד:

המחבר: "עכשיו: כשהלכתם, הנשים והילדים ליד ביות הקברות, החונטה, איפה היו כל הגברים?"

נגייה: "השארנו אותם בחוף, ולא יודעת אחר-כך לאן לקחו אותם. אולי לפה, למרכז המשטרה."⁴³

לאחר שיחה קצרה שהתקיימה בין נגייה ואבו-מחמד על קרובי משפחתו, לקראת סיום הפגישה,

שאל המחבר: "טוב, עוד משהו את זוכרת?"

השיבה נגייה:

מה אזכור? לקחו את רכושנו ולקחו את כל מה שיש לנו ולא השאירו כלום. הוציאו אותנו רק עם הבגדים שעלינו. מה אזכור יותר מזה? יש לנו אדמות ורכוש רב. הכול לקחה הממשלה. חבקר והצאן שלנו.

לאחר מן התקיים דיון קצר על הפגישה שקיים המחבר עם צבחה מחמוד טנג'י, המוכרת לנגייה, במהלכו נאמר שעל פי צבחה נמשך הפינוי שבועיים, ובאו ויצאו הלוך וחזור עם מצרכים שונים, כמו קמח, דבר שנסתר בכל תוקף על ידי נגייה, שאמרה מפורשות שבאותו היום יצאו ועזבו את טנטורה ולא חזרו אליה: "לא לקחנו איתנו שום דבר, שום דבר לא לקחנו איתנו, שום דבר!"⁴⁴ חזרה נגייה ואמרה בטון צעקני מעט, כמתקוממת על עצם הטיעון על כך שהוציאו משהו מן הכפר תוך כדי

⁴³ ראה: שם.
⁴⁴ ראה: שם.

אמרו
לנו
הוא

384

היציאה. כששמעה נגייה על גרסת צבחה הגיבה באמרה שצבחה נהייתה "מחורפנת", זאת אומרת מטושטשת.

לאחר מכן שאל המחבר את נגייה אם חזרה לטנטורה מאז עזיבתה את הכפר והיא ענתה שאף פעם לא חזרה. עם זאת סיפרה שחמש שנים לאחר הכיבוש אמרו שרצים ללכת לביקור בטנטורה. שאלה לאן והסבירו לה. הצטרפה והגיעה לאדמתה – ובעקבות הביקור נהייתה חולה בביתה לחמישה ימים.

בסיום השיחה עוד הספיקה נגייה לערוך מעין "סיכום" של מה שקרה לכפרה טנטורה, בהביעה בשפה ובמלים פשוטות את עמדתה לגבי אחת משאלות המפתח החשובות ביותר במאבק היהודי-ערבי בארץ-ישראל, היא פלסטין, וזו שאלת הכניעה הערבית בכלל, כאשר הפלסטינים היו רוב תושבי הארץ, אשר הייתה ארצם כל השנים או שאלת כניעת הכפר טנטורה בפני היהודים. נגייה אמרה כי היהודים, אכן, רצו שהכפר ייכנע בפניהם, כמו פריזיס, בעוד אנשי טנטורה לא הסכימו לכך. אחרי יומיים-שלושה באו היהודים ותקפו את הכפר וכבשוהו. כששאל אותה המחבר במה השתתף הכפר טנטורה, שישב ליד הכביש הראשי וליד מסילת הברזל, בלחימה כנגד היהודים, ענתה נגייה תשובה נחרצת:

לא השתתפו בשום דבר! נכון מה שנאמר על טנטורה, בה נפגשו דרכים. היו לטנטורה הדרג, היים והרכבת. אנשי טנטורה לא עשו שום דבר נגד הממשלה. שום דבר! לא עברו בשום דבר את הגבול.

המחבר ניסה לבדוק עם נגייה האם היא לא יודעת שאנשי טנטורה עשו משהו או האם היא יודעת שאכן, לא עשו דבר. נגייה השיבה בביטחון מלא כי טנטורה לא השתתפה בשום פעילות עוינת. הרכבת פעלה באופן סדיר והיא שמעה אותה דרך קבע מביתה. לשאלת המחבר על נוכחות אנשים מסוריה או עראק או מ"צבא ההצלה" ענתה נגייה בהחלטיות. נגייה: "אף לא אחד! אף לא אחד היה בטנטורה! לא היה אפילו אחד! לא סורי ולא עראקי ולא צרפתי ולא אנגלי!" ואז הוסיפה שאכן היו בטנטורה אורחים לא מקומיים מכפרי הסביבה מקיסריה, ואדי חוארית [חלק מעמק חפר כיום], עיוארנה, גיסר אל-זרקא, שבאו בערב ויצאו בבוקר מן הכפר, אך אלו לא עשו דבר, לטענתה.

כששאל המחבר את נגייה מי היה האחראי בכפר על הצעירים שהיה להם נשק ענתה מיד, ישירות כדרכה, שאין לה מושג בעניין זה, שהיה מסוג הנושאים אליהם לא הייתה גישה לנשים ולשאלה נוספת השיבה שבביתה, בית איכרים, לא נמצא כל כלי נשק, לא רובה ציד ולא רובה אחר במקומו.

רשידה חסן אל-איוב אעמר

אחותה הצעירה של נגייה, ילידת שנת 1929, הייתה בת 19 שנים בעת כיבוש טנטורה וזכרה דברים רבים. היא סיפרה כי משפחת בעלה הייתה מן החשובות שבכפר וכהדגמה לחשיבותו סיפרה כי אחד האיים על חוף הים בטנטורה נקרא גזירת אבו-אעמר, על שם משפחת בעלה. על סבה, מצד אמה סיפרה כי מוצאו היה בכפר אגזים. רשידה סיפרה כי ב-1948 הייתה לה בת בכורה בת שנתיים ועוד בת צעירה, בת ששה חודשים (שנהרגה לאחר מכן בהיותה בת שש שנים), שהייתה אז, בעת הכיבוש על ידיה וכי למשפחתה, בת ארבע הנפשות היו בכפר טנטורה שלושה בתים. היא גם סיפרה כי הכפר טנטורה היה כפר עשיר מאד ושנשי הכפר, למעט אצל הממשלה הבריטית, כמעט אף פעם לא עבדו אצל אחרים, מחוץ לכפר. רשידה גם סיפרה על היחסים הטובים בין היהודים והערבים. היא דיברה על כך, שהיו יהודים, שהיו באים לחוף טנטורה בקיץ ונשארים עד חצות הלילה ואף יותר, ומאחר ולא היה להם איך לחזור למושב באותו הלילה היו נשארים ללילה, על מזרנים, נתנו להם אוכל ואירחו אותם כמו שכנים-חברים. בנקודה זו התערב מלווהו של המחבר, סמי מחסן (אבו-תופיק), שהוא במוצאו יליד אגזים והעיר על מה שזכר מילדותו על כך, שהיו אומרים על הטנטוראים, שהם נודעו כקמצנים ביותר בכל האזור, עד כדי כך שנהגו לומר כי "בלכתך לטנטורה – קח את ארוחתך איתך!"⁴⁵ ההסבר הוא, שרבים מאד מאנשי טנטורה היו אנשי עסקים, שהיו טרודים ביותר בענייניהם ולא התפנו לעסוק באירות. רשידה, ככל הנראה, מבינה עברית ואולי אף מדברת עברית, אך העדיפה, וסיבותיה עמה, לדבר ערבית בעת הראיון. בתחילת השיחה מספר המחבר לרשידה על ראיון שקיים עם עבד אל-רזאק יחיא (אבו-אנס), בן טנטורה, שבעת כיבוש הכפר לא היה במקום, אך שמע פרטים רבים על מה שקרה מהוריו, אחיו ואחיותיו ושמע מהם, בין היתר, שהיה טבח בטנטורה. על הראיון עצמו עם עבד אל-רזאק יחיא, שנהייה, במשך השנים גנרל ואיש חשוב ברשות הפלסטינית, נכתוב בפרוטרוט בהמשך. על אמירתו של אבו-אנס, שהיה טבח בטנטורה ענתה רשידה: "כן, באלוהים, היה."⁴⁵ בהמשך הונחלה שיחה, בה זיכר על בעלה של רשידה, שלדבריה נהרג באותו היום בטנטורה וכן, על ההפתעה שאחזה באנשי הכפר, לאור יחסי הידידות עם השכנים היהודים מזיכרון-יעקב ועל מה שראתה רשידה בעיניה:

המחבר: "עכשיו, את היית שם?"

רשידה: "אני הייתי שם."

אבו-תופיק: "בעלך המנוח נהרג באותו יום, או לפני או אחרי?"

⁴⁵ ראה: ראיון אישי שערך המחבר עם רשידה חסן אל-איוב אעמר ב-13.3.1997.

רשידה: "באלוהים, יא אבו-תופיק, הלב כואב"

אבו-תופיק: "אבל הוא נהרג במערכה"

השיבה רשידה:

הלך. אלא מה, הלך במערכה. הלך, ורבים הלכו. רבים הרגו. הרגו הרבה. לא ציפינו אנחנו, אנשי טנטורה, שהדבר הזה יקרה. למה? תשאל אותי למה. אנחנו וזיכרון - אכלנו מצלחות אחת. היהודים שמזיכרון היו באים לטנטורה...

המחבר: "אבל אלה שתרגו היו אנשי זיכרון"

השיבה רשידה:

לא. היו מזיכרון והיו מכול הארץ. והיה, בזמנו הייתי שומעת. מאיפה אנחנו קדעים, לא ידעים שדבר כזה יקרה. לא ציפינו שיבואו לטנטורה ויהרגו בנו, יטבחו בנו, יגרשו אותנו ויזרקו אותנו. לא ציפינו. למה? כי אנו, כפי שאמרת, משפחה אחת, משפחה אחת.

המחבר: "כן, אבל..."

רשידה: "כאשר באו, היו אומרים כנופיות יהגנה, כנופיות ישטרף והגנה."

אבו-תופיק: "הגנה הוא ישטרף זה של..."

המחבר: "לחיי."

אבו-תופיק: "לחיי."

השיבה רשידה:

באו עוד ועוד, באו ובאו. באו תימנים. כולם באו, אחרי שכבר היו בכפר. באו עלינו בשעה שתניים וחצי בלילה. יעני, הבן-אדם ישן, מבסוט. אנחנו לא ידענו שתהיה מלחמה. זאת אומרת שיבואו להרוג אותנו, לחילחם איתנו. לא ראינו דבר, רק לפתע היריות עלינו. היריות עלינו.

אבו-תופיק: "....בלילה היריות."

המחבר, מתרגם את דברי רשידה לעברית: "לא ראינו שום דבר, רק שורים עלינו."

ענתה רשידה:

כן. לא ראינו מן חפחד שהיה עלינו. הגברים יצאו ואנחנו יצאנו. ראינו שתטנקים באו מן השדות, אחר-כך רכבת המשא, רכבת הזואר, באה מכיוון חיפה, מן חים...

המחבר : "באו ברכבת גם?"

רשידה : "כן, וגם באו ב"לנשים" מן הים. והתחילו לירות."

אבו-תופיק : "כפי שאמרו, באו מן הים ומן היבשה."

רשידה : "התחילו לירות. אנו היינו עם ילדים קטנים, הנשים והגברים."

המחבר : "אה, בת כמה את היית בזמן הזה?"

רשידה : "הייתי אולי, בת 19."

המחבר : "19 שנים."

רשידה : "כן, 19 והייתה לי ילדה קטנה."⁴⁶

מתקיים בירור קצר לגבי שנת הלידה ורישום ולאחר מכן ממשיכה רשידה לספר :

רשידה : "עכשיו, כאשר התחילו לירות עלינו, באו גם מהים, ב"לנשים."

המחבר : "תרשי לי. בעלך נהרג במלחמה או אחרי המלחמה?"

השיבה רשידה :

אחרי המלחמה. אחרי שהאנשים נכנעו. כאשר באו והאנשים ברחו. אנחנו יצאנו מהבית, כולם : נשים, גברים ובחורות - יצאנו לאמצע הכפר. פחדנו.

המחבר : "עני כולם נאספו."

רשידה : "כן. פחדנו. מרוב פחד - ברחנו."

אבו-תופיק : "אנשים יצאו מהבתים מבוהלים לא יודעים מה קורה בכלל."

רשידה : "כן. אנחנו ידענו מה קרה. לא ידענו שתהיה מלחמה. אח... כאשר אני נזכרת אני משתגעת. איך, אני

ראיתי בניני."

אבו-תופיק : "זהו, זה קשה. בשביל זה הרבה אנשים לא רוצים לדבר על זה."

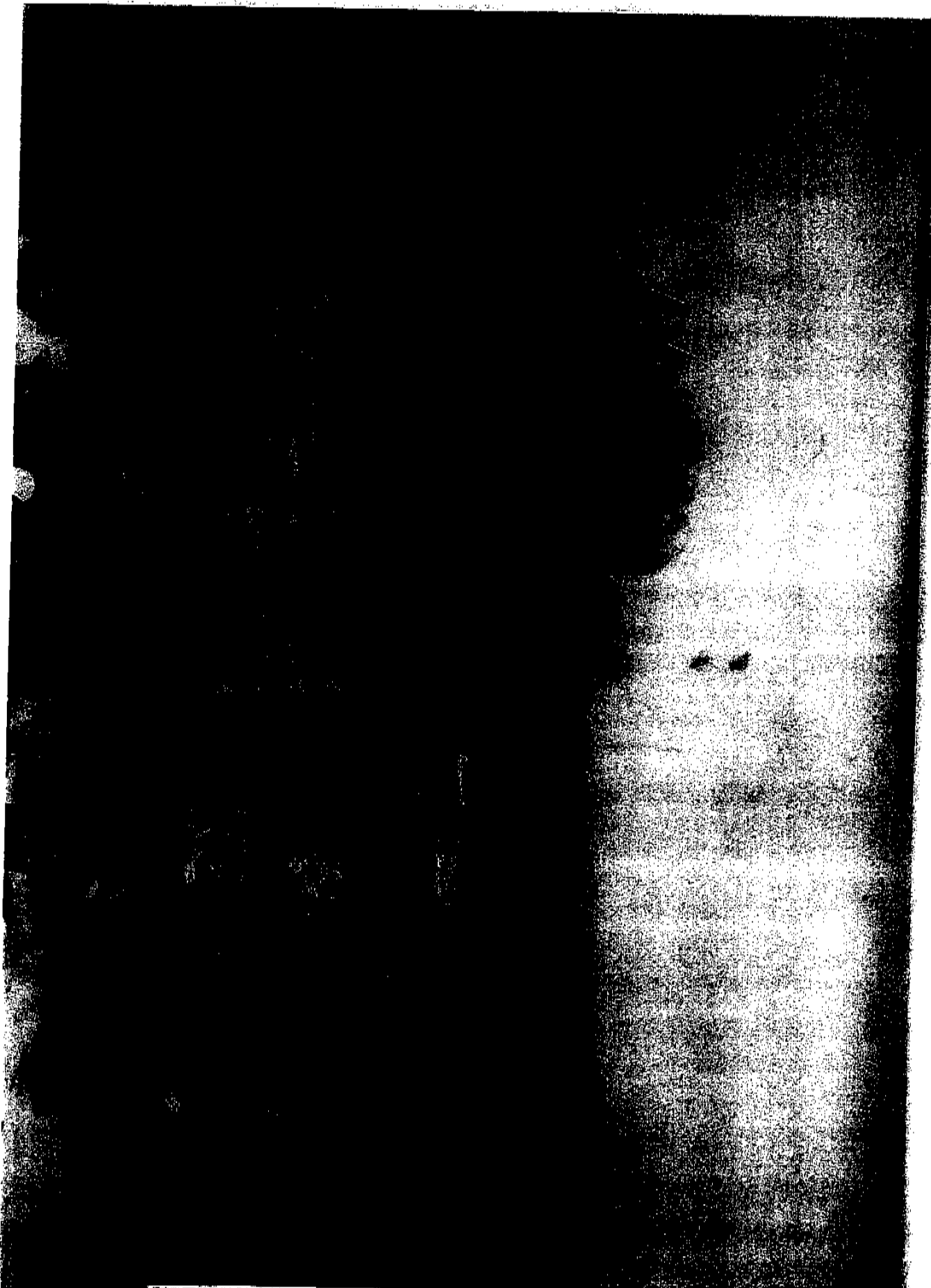
רשידה : "אני נהיית משוגעת. כאשר אספו אותנו בפנים, על יד הים, בבית סבו של עבד אל-רזאק יחיא. אספו אותנו

שם הצבא של היהודים"

המחבר : "הוא אספתם כולכם בבית משפחת יחיא?"

רשידה ענתה :

⁴⁶ ראה: שם

8. הנשים והילדים בטנטורה במקום ריכוז. על רסע בנין ה"מזגה"

כן, שם יש להם בית קרוב לים. שם, כול הכפר. אספו את כול האנשים. ואז, את הגברים שמצאו לקחו והרגו, בזמן שהלכנו.

המחבר: "לא הבנתי."

רשידה: "מתי שהלכנו, מתי שהלכנו..."

אבו-תופיק: "בדרך, הם מצאו קבוצת נשים וילדים עזבו אותם לחמשיך והגברים - לקחו אותם."

השיבה רשידה:

כן. ואת הגברים לקחו. הו אלוהים, אלוהים, בעיניים שלי ראיתי אחד מעמיד אותם בערך שבעה-שמונה והיה לו מזה זה, לא יודעת מה קראו לו, קסן.

אבו-תופיק: "כן. קסן היה להם."

רשידה: "כן. וירה בהם. הופ. כולנו נבזלנו. פחדנו פחד מוות. אמרנו: 'זהו, ח'לס. כולנו חולכים למות'."

המחבר רצה להיות בטוח שהבין כהלכה את דברי רשידה ועיכב את השיחה לוודא אם הבין אל-

נכון: "טוב, חכי. היא אומרת שיר..."

אבו-תופיק: "ראתח..."

המחבר: "ראתה..."

אמר אבו-תופיק:

קבוצה של אנשים, חמש, שש, שבע, משהו כזה, שהיה חייל עם נשק אוטומטי, היה אז הקסן האוטומט הזה ועשה תנועה כזה...

רשידה: "כך אמרו... פחד... וירה בהם, ירה בהם."

המחבר: "ירה בהם למות..."

אבו-תופיק: "כן"

רשידה: "כן, וואלה, ירה בהם, וואלה ירה בהם."⁴⁷ רשידה נאנחת וגונחת, כשהיא נזכרת בדברים.

התיאור האחרון של הדברים בפי רשידה מהווה חידוש בעל משמעות לעומת עדויות אחרות שנשמעו ממרואיינים אחרים, ורשידה, שעל פי תיאוריה, ראתה חלק מן הדברים במו עיניה, פרצה לא פעם בבכי ואיבדה את עשתונותיה, בהזכרה בדברים. התיאור הזה של רשידה את הדברים שראתה - הוצאתם להורג של אותם שבעה או שמונה אנשים, עליו סיפרה שראתה בעיניה, יוצר

⁴⁷ ראה: שם.

דרגה נוספת, מיוחדת במינה, של אמינות, בהגדרותיה של העדות בעל-פה. כפי שכבר הסברנו במקרים קודמים, עדות ראייה של פלסטיני על הרג ועל הוצאה להורג היא כמעט בלתי אפשרית מאחר ועדי הראייה הפלסטינים, בדרך כלל, אינם משמשים "צופים במחזה" אלא קהל היעז של ההוצאה להורג עצמה. עדות ראייה במקרים כאלו של הוצאה להורג היא "דרגה" מאד נדירה של עדות לגבי מקרים כאלה. מאחר וברוב המקרים הללו, של נוכחות אישית במקרים של הוצאה להורג, אלו הם מקרים בהם הנוכחים הפלסטינים הנמצאים במקום ההוצאה להורג - הם אלו המוצאים בעצמם להורג ולכן לא נותרים מהם עדי ראייה פלסטינים חיים, המסוגלים להעיד לאחר מכן על מה שהתרחש. התיאור הזה שנמסר על ידי רשידה התאפשר, כנראה, בגין העובדה שתוארה בפי רבים מן המרואיינים, שהחיליים בדרך כלל, לא פגעו לרעה בנשים וילדים. לכן יכלה רשידה, שכנראה, בגין מקריות מסוימת, נמצאה בקרבת מקום גדולה להתרחשות אותה תיארה, עד כדי כך שהתאפשר לה לראות את הדברים מקרוב ובעיניה. עדותה זו, המיוחדת של רשידה, אין בה כדי להפחית במשהו מאמינותן של עדויות אחרות שברשותנו, בהן העידו המרואיינים על ראייה חלקית בלבד של בחירת אנשים, שהוצאו להורג לאחר מכן, לקיחתם של אנשים מתוך הציבור למקום אחר בטרם נעלמו לבלי שוב, וכן העובדה שאנשים נמצאו הרוגים במקומות שונים בשטח הכפר, אך לא נמצא מישהו שיכול היה להעיד על כך, כי ראה במו עיניו כי נורו, ועוד מקרים שקרו, אשר אין לגביהם עדויות ראייה ממש.

אבו-תופיק סיפר לרשידה על מה ששמע מאחיו, אבו-גביל, שהיה בטנטורה בעת כיבוש הכפר. המשיכה רשידה:

עכשיו, יש לי דוד. הדוד שלי, את של אבי, היה זקן, בן 70 - 80, בן 75 - 70 שנה. הוא היה רועה וצאן שלנו. באו, לקחו, יצא איתנו, זקן.

המתבר: "היה עם הכבשים."

רשידה: "זקן, באמצע הכפר..."

אבו-תופיק: "היה עם הכבשים. בלילה יצא איתם, בן קרוב ל-70."

רשידה: "תפסו אותו ובשבריה הרגו אותו במקום, על יד המסגד. עכשיו..."

אבו-תופיק מתרגם ומסביר את דברי רשידה.

רשידה: "זה לא אסור? זה לא אסור?"

המתבר: "מי, חייל?"

השיבה רשידה:

כן, חייל. כן, חייל. חייל יהודי, יהודי, עם נשק. כך הרג אותו והוא מת במקום. עובנו אותו והמשכנו ללכת. מה יכולנו לעשות? אני מתחילה לתגוד מרוב כאב וכעס. טוב שיש עוד שכל בראש שלנו.⁴⁸

התיאור האחרון של רשידה, על חיסולו של דודה, הרועה הזקן, גם הוא עדות, שקשה ביותר להטיל ספק במהימנותה, לגבי הריגת אדם, שאינו לוחם, מחוץ לקרב ואף ללא קשר עם הקרב שנסתיים, הגם שרשידה, המספרת על המקרה אומרת "תפסו אותו ומעבייה הרגו אותו במקום" אך אינה אומרת מפורשות, שראתה את הדבר בעיניה.

המחבר: "ילגני בעלך. מה קרה איתו?"

רשידה: "בעלי הלך איתנו ועם שאר האנשים. לקחו אותם וירו בהם. עכשיו אותנו שמו..."

אבו-תופיק: "חיא לא ראתה שהרגו. לקחו אותו."

רשידה: "אספו את הנשים והילדים והגברים על חוף הים, בצד מי שמת."

המחבר: "הנשים והילדים."

רשידה: "הכול כולם. ושמו כך תותח, ורצו להרוג את כולנו. עכשיו מי הגיעו? אנשים מזיכרון. הגברים הגדולים."

אבו-תופיק: "זה מה שכולם אומרים, שהצילו מן הטבח לגמרי."

המחבר: "רגע, לקחו אותם קודם כול לחוף הים, את כולם."

רשידה: "כן. על חוף הים. כל הנשים והילדים והגברים. לקחו אותנו."

אבו-תופיק: "אספו אותם, בדרך, על יד הים."

המחבר: "כן."

רשידה: "ישמו... אני בעיניים שלי, כאן אחד וכאן אחד ושם אחד, בערך ארבעה-חמישה, ורצו ל..."

המחבר: "אה, והעמידו מולם מקלעים."

רשידה: "כן. רצו להרוג את כולנו בים. ואז הגיעו אנשי זיכרון, הגדולים, היה אבו פרידה."

המחבר: "לפני שהותחילו."

רשידה: "לא! אחרי שכבר נגמר, נכנענו והרגו, החלו להרוג את האנשים."

המחבר: "טוב..."

רשידה: "...ואחר-כך את כולנו הוציאו לחוף הים."

אבו-תופיק: "ברצח כללי יצא, אתה מבין [לא ברורים דברי אבו-תופיק האחרונים, שנאמרו בעוד

רשידה עדיין לא סיימה את דבריה]."

⁴⁸ ראה: שם.